

Keresztény világkép a XX. században.

Már jól benne járunk a XX. században, — hiszen ezzel az évvel a száz év kétötödét töltjük be, — de a kavargó és szencziókban igazán nem szűkölködő események között hiába keressük a keresztény gondolat munkálkodásának hatásait és eredményeit. A keresztény egyházak ugyan fennállanak és működnek, sőt a legtöbbször még a szervezeti erősödés és az úgynevezett missziói tevékenység fokozottabb megnyilvánulásának jeleit is felfedezhetjük, azonban a történések tárgyilagos szemlélőjének és értékelőjének mégis csak az lehet a benyomása, hogy bár a keresztény koncepció szolgálata és ápolása tovább folyik, de ez csak egy teljesen külön, zárt körben történik, úgyhogy e szolgáltatnak sem a mindennapok, sem pedig a nagy történelmi fordulatok eseményeinek kialakulására semmi, de éppenséggel semmi befolyása sincsen. Úgy látszik, mintha az emberi lét e kettős megnyilatkozása — egyfelől a vallásos hitből táplálkozó lelki épülés, másfelől az anyagi szükségszerűségek alapján való cselekvés, — ma már csak két, egymástól egészen elválasztott síkon mehetne végbe, melyek egymással sohasem juthatnak érintkezésbe s melyeknek egymásra gyakorolt hatása gyakorlatilag teljesen elhanyagolható. A keresztény gondolat hatását a külső események menetére még akkor is hiába keressük, amikor a történések irányítói hívő emberek: emellett pedig nem zárkozhatunk el annak a ténynek megállapításától sem, hogy igen sok embertársunk lelkéből, kik közül többen népek sorsát tartják kezükben, a vallásos hit forrásai sajnálatos módon kiapadtak és így ezeknek cselekvéseit csakis az anyagi szükségszerűségek határozzák meg.

Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy a gondolkozó és szemlélődő emberek közül számosan, anélkül, hogy magukévá tették volna a ma uralkodó és teljesen anyagi keretek közé szorult világáramlatok bármelyikének eszmei tartalmát, lassan-lassan elveszítik hitüket az emberiség egyetemes fej-

lődésének lehetőségében. Minthogy a keresztény szellem munkálkodásának eredményeit a világesemények külső vetületén tapasztalni nem tudják, valami tompa kábultsággal szemlélik a változó történések rohanó forgatagát. Többnyire a saját kis életkörülményeik leszűkített kereteire korlátozzák minden tevékenységüket és a fiatalabb korokban törvényszerűen felbuzgó magasabbrendű eszmei célkitűzéseiket elhullatják. A jobbik esetben visszahúzódnak korábban bírt vallásos hitük, vagy nehéz munkával kialakított filozófiai meggyőződésük bástyái mögé, azonban, — mintegy tehetetlenségük tudatában — mindenképpen lemondanak arról, hogy az események alakulásába tevőlegesen beleavatkozzanak. A világ sorsának irányítása így azoknak a kezébe csúszik át, akik a nyers anyagelvűség alapján állva és a felebaráti szeretet magasztos tanításán átlépve a keresztény életideálokat elvetik, a félrehúzódtott milliók lelkén pedig sajátságos és korunkra nagyon jellemző borúlátás, pesszimizmus vagy közömbösség lesz urrá.

Ennek a pesszimizmusnak legjelentősebb képviselője és kifejezője Oswald Spengler német filozófus, akinek híressé vált hatalmas könyve: „A nyugati világ pusztulása“ (Der Untergang des Abendlandes) nem sokkal a világháború után, 1922-ben jelent meg. Mint a címből is sejthető, a mű vezető gondolata az, hogy a nyugateurópai emberiség már meghaladta fejlődésének csúcspontját és most egy lefelé irányuló út kezdetén áll, mely szükség-szerűen és elkerülhetetlenül a felozláshoz, a megsemmisüléshez vezet. Ezért beszél Spengler a nyugati világ pusztulásáról ugyanolyan értelemben, mintahogyan a történelemtudományban már régen szokás volt a hajdan virágzó antik (görög-római) világ pusztulásáról beszélni.

Spengler alapvető tétele az, hogy nem lehet és nem szabad az eddigi merev és élettelen séma szerint, mely a világ történelmét ókorra, középkorra, újkorra és legújabb korra osztotta fel, az emberiség fejlődéséről, mint olyan folyamatról beszélni, mely pusztán az idő függvényében bontakozik ki és későbbi haladásában mindig magasabbrendű állapotokhoz jut el. A világtörténelem, Spengler szerint, nem az egész emberiség összefüggő története, hanem egymástól nemcsak földrajzilag elhatárolt, de belső lényegbeli különbözőségek által is élesen elválasztott művelődési korszakok, kultúrciklusok egymásutánja. Egy-egy ilyen kultúrkör önmagában teljesen zárt valami, melynek a többi kultúrához lényeg-

gileg semmi köze sincsen. Viszont azonban ezek a belső jelle-
gükben egymástól teljesen elütő kultúrák történelük külső meg-
nyilvánulásaiban, tehát formailag meglepően azonos törvényszerű-
ségek szerint fejlődnek ki és pusztulnak el. A különböző kultúr-
körök ugyanis amellet, hogy mint egymástól független zárt egy-
ségek jelentkeznek, még egy olyan tulajdonsággal is bírnak, amely
őket az organikus élővilághoz tartozó jelenségekhez, például a nö-
vényekhez, teszi hasonlókká és pedig: létrejönnek, kifejlődnek,
érett korba jutnak, azután megöregednek és elhálnak. Minthogy
pedig a kultúrák életének ilyen organikus lefolyása törvényszerű,
ami alól nem lehet kivétel, a régi, elvirágzott kultúrák vizsgálata
és tanulmányozása alapján módunkban van megállapítani, hogy a
mi jelenlegi nyugateurópai kultúránk a szigorúan érvényes forma-
szerinti fejlődésnek milyen stádiumába jutott el. Sőt ennél tovább-
menve, arra is nagy bizonyossággal következtethetünk, hogy a
formaszerinti fejlődés vagy hanyatlás milyen további fokozatai ál-
lanak előttünk, vagyis más szavakkal: képesek vagyunk történel-
münk jövő irányát és alakulását előre megjósolni.

Spengler megállapítása szerint a világtörténelem eddigi le-
folyása során nyolc teljesen kifejlődött és azután elmúlt kultúra
sorsát követhetjük, még pedig: a kínai, babiloniai, egyiptomi,
hindu, az antik (görög-római), arab, a mexikói mayakultúra és
végül a nyugateurópai kultúráét. Ezek közül különösen a hozzánk
területileg közelebb álló egyiptomi, görög-római és arab kultúrák
azok, amelyeknek fejlődését a rendelkezésünkre álló adatok alap-
ján a legrészletesebben áttekinthetjük és amelyeknek egyes fázisait
leginkább párhuzamba állíthatjuk a mi kultúránk egymásután kö-
vetkező korszakaival.

E korábbi, már elvirágzott kultúrák kibontakozásának és
hanyatlásának vizsgálata, valamint a mi jelen kultúránknak ezek-
kel a régi kultúrákkal való összehasonlítása és az analógiák egész
tömegének felsorakoztatása alapján arra a megállapításra jut Speng-
ler, hogy a nyugateurópai kultúra fejlődése csúcspontját már meg-
haladta. Önmagát, legbelső lényegét az emberi megnyilatkozás
három főterületén, még pedig a szellemi, művészeti és politikai
téren már kifejezte, úgyhogy a jövő a nyugati világ számára csak
visszafejlődést, hanyatlást hozhat. Az igazi, a lelkekben eleven
életet élő kultúra már a XIX. század folyamán átment egy gépies,
lélektelen civilizációba, mely a technika szédületes fejlődését biz-

tosítja ugyan, de belső tartalom nélkül. Így a nyugateurópai kultúra életéből még hátralévő néhány száz év átfogó gondolat nélkül fog eltelni; az államok egymás elleni gyilkos harcainak közepette, míg az emberek bele nem fásulnak a küzdelembe és míg teljesen vissza nem hullanak abba a formátlan, eszménynélküli, csak a legszűkebb mindennapi kerettel törődő kicsinyes életbe, melynek nincs történelme, s mellyel minden kultúra záródni szokott.

Ez a perspektíva bizony nagyon lehangoló, de még sokkal lehangolóbb az, hogy Spengler szerint a fejlődés, illetve visszafejlődés ilyen irányának *törvényszerűen* kell bekövetkeznie, amint ez minden eddig lezajlott kultúrájánál is kimutatható. A történések sorsszerű egymásutánját ugyanis — és itt van ennek a pesszímista gondolatépületnek a legmélyebb alapja — semmiképpen sem lehet megváltoztatni, mert ezek az események az önmagukban rejlő törvények szerint folynak le, melyeknek alapja a természet világához hasonlóan a létért való küzdelem, tehát a rideg önzés. Balga elképzelés volna azt hinni ezért, hogy a külső világban forrongó események irányát módunkban áll csak a legcsekélyebb mértékben is megváltoztatni. Kétféle világ létezik ugyanis, még pedig az igazságok világa és a valóságok világa. Az igazságok világa a szellemi igazságokat foglalja magában, az emberiség legjobbjainak elképzeléseit arról, hogy mi az igaz, mi a szép, mi a jó; egy békésebb és jobb jövőt álmodó lelkek eszményét. Az igazságok világa tehát voltaképpen csak a szellemi régiókban áll fenn. Ezzel szemben a valóságok világa az, ami a földön ténylegesen történik, a létért való kiméletlen harc, jogtalanságok, gyilkosságok, háborúk, tehát maga a történelem. Mindkét világ saját maga alakítja ki törvényeit és egyiknek a másikra semmi hatása nincsen. Az az ember, aki az igazságok világában él, a tudós, a filozófus, vagy a vallásalapító, miközben örök problémákkal foglalkozik, túlnéz a neki kicsinyesnek és jelentéktelennek tetsző világi túlekedéseken, míg a valóságok világának embere, a politikus, a hadvezér, vagy a pénzhatalom birtokosa, megveti a számára meddő gondolati konstrukciókat, azokat esetleg saját céljaira felhasználja, vagy egyszerűen átgázol rajtuk.

A fentiek alapján nem kelthet tehát meglepetést az a megállapítása sem, hogy a kereszténység is, ez a minden időknek leg-hatalmasabb, legátfogóbb és — bizvást mondhatjuk — legkristá-

lyosabban önzetlen szellemi megmozdulása szintén az úgynevezett igazságok világához tartozik. Ebben a megállapításban ugyan egyfelől bizonyos tiszteletadás is van a keresztény felfogással szemben, másfelől azonban félreérthetetlen az a lekicsinylés, amit ez, a valóságok világát fontosabbnak tartó történelmlátás magában foglal egy olyan szellemi mozgalommal és lelki állásfoglalással szemben, mely minden tiszteletet és meghajlást érdemlő magas erkölcsiége ellenére közel 2000 esztendő alatt sem volt képes arra, hogy a világ külső arculatát megváltoztassa. Ez a történelmlátás egyrészt elismeri Jézus alakjának csodálatos bensőségét és tisztaságát, valamint tanításának a szellemi és erkölcsi síkon megmutató rendkívüli horderejét, másrészt azonban rámutat arra, hogy abban a jelképesen is felfogható történelmi pillanatban, amikor Jézus, az igazság bizonyoságtévője Pilátussal, a valóságok világának akkori és ottani képviselőjével állott szemben, maga nyilatkozta ki, hogy: Az én országom nem e világból való. (János evangéliuma, 18. rész, 36. vers.) Ebben a kijelentésben benne volna az a felismerés, hogy az említett két világ egymástól teljesen különálló és egyúttal az a lemondás is, hogy az igazságok világából meríthető eszközökkel egyáltalában befolyásolni lehessen a valóságoknak, a földi történéseknek világát.

A kérdés ilyen határozott beállítása nagyon világosan érzékelteti, hogy a probléma felvetése és eldöntése milyen rendkívüli fontossággal bír a XX. századbeli keresztény ember világképének kialakulására. A most körülöttünk lejátszódó események valóban a fentebbi, lemondásként értelmezett negatív állásfoglalásnak látszanak igazat adni és ha nem sikerülne ennek az állásfoglalásnak helytelen voltát teljes határozottsággal kimutatni, úgy a mai modern, gondolkozó keresztény ember számára csak két lehetőség maradna fenn: vagy teljesen visszavonulni a vallásos felfogás zárt keretei közé és véglegesen lemondani arról, hogy a keresztény világnézet igazságait a külső világban megvalósítva lássuk, vagy pedig félretenni a keresztény eszményeket, mint nem korszerű fogalmi apparátust, kimenni a világba és az érvényesülés érdekében a világ önző harci eszközeit teljesen elsajátítani s azokkal kíméletlenül élni.

Szerencsére, ha egy kissé a külső jelenségek mögé nézünk, aránylag könnyen felfedezhetjük, hogy bár a valóságok világát ténylegesen még ma is jelentékeny távolság választja el az igaz-

ságok világától, mégis ez a távolság ma már korántsem olyan nagy, mint néhány száz vagy ezerévvél ezelőtt. Míg a régebbi korszakokban az emberek és népek sorsának kialakulását valóban csakis a legprimitívebb önzésen alapuló érdekharcok határozták meg, ma már széles körben, még háború idején is érvényesülnek bizonyos humánus szempontok, melyek az emberi élet védelmét, vagy a bajbajutott felebarát megsegítését, szenvedésének enyhítését célozzák. A szorosan vett hadviselés emberies szempontjain kívül, melyeknek indítóoka igen sokszor a termelés folytonosságának fenntartása, itt elsősorban a Vöröskereszt egyesületre, valamint a többi hasonló, önzetlenül felbuzgó széleskörű társadalmi akcióra gondolhatunk, melyek ugyan a külső világban jelentkeznek és működnek, de mind a keresztény világgépfogásból táplálkoznak. Az pedig, hogy békeidőben, főképpen a civilizált államokban mily sok olyan intézkedés érvényesül, sőt törvényerőre is jut, melyeknek indítéka a felebaráti szeretetet hirdető keresztény erkölcs, annyira közismert, hogy további bizonyításra nem szorul. Ezeket az egyelőre még csak kisebb körben hatékony jelenségeket alábecsülni nem szabad, mivel ezekben rejlik a jövő társadalom intézményesen keresztény alapon való megszervezésének csirája. A segítség vágya él az emberekben és az egyetemes emberi erkölcsiség színvonalára a keresztény gondolat kisugárzásának állandó ráhatása következtében folytonos emelkedésben van. Csak ilyen nagy vonalakban szemlélve is megállapítható tehát, hogy vannak olyan jelenségek, amelyek arra mutatnak, hogy az igazságok világa lassan, de biztosan, mégis befolyást gyakorol a valóságok külső világára.

Lássuk azonban egy kissé közelebről is, hogy a spengleri borúlátás alapjai mennyire helytállóak.

Spengler elméletének egyik pillére az, hogy az egyes kultúrkorszakok egymástól annyira különböző és lényegben eltérő képződmények, hogy a kultúrák egymásra hatásáról voltaképpen nem lehet beszélni. Nos, ennek a tételnek legelevenebb cáfolata éppen a mi mostani nyugateurópai kultúránk, mely két ízben is jelentősen gazdagodott két régebbi kultúrának ráhatása folytán, még pedig először az őskereszténység keletkezése idején az arab kultúrából, másodsor meg a renaissance idejében az antik, görög-római kultúrából vett át értékes hatásokat, melyek reája igen jelentős mértékben formáló és fejlesztő befolyással voltak. Az egyes

kultúrák elkülönülése és elzárkózása talán lehetséges, sőt kényszerű is volt a régebbi időkben, amikor az emberi helyváltoztatás és gondolatközlés eszközei még igen alacsony fokon állottak, de a mi időnkől kezdve, a rádió és a repülőgép korában ilyen elzárkózás nem képzelhető el.

A spengleri történelmlátás előbb említett tételéből folyik az a végkép pesszimista következtetés, hogy az emberiség egészének fejlődéséről és haladásáról sem lehet beszélni. A világtörténelem eszerint nem volna egyéb, mint egymást leváltó, sorban kibontakozó és elvirágzó kultúrák egymásutánjának fenséges színjátéka. Fenséges, de céltalan és értelmetlen színjáték, akár a csillagok járása. Nyilvánvaló, hogy mint a kiindulópont, úgy a belőle levont következtetés is téves, mert hiszen — mint láttuk — egyik kultúra hatást gyakorolhat a másikra, tehát a későbbi kultúrának módjában van az előző kultúra meglátásait, vívmányait és intézményeit magáévá tenni és azokat továbbfejleszteni. Ezenkívül pedig a humanista gondolat lassú előretörése az évszázadok folyamán félreismerhetetlen, egyes időleges visszaesések ellenére is. Mindkét jelenség egészen határozottan utal arra, hogy fejlődés, haladás igenis van.

Hogy is állunk a fejlődés kérdésével?

Az emberiség szellemi termelésének gazdag tömegéből ragadjuk ki a természettudományokat és azonnal óriási fejlődés perspektívája tárul ki előttünk. A régi kultúrák munkájának eredményei közül azóta felhasználtuk és magunkévá tettük az egyiptomiak csillagászati megfigyeléseit, a görögök geometriáját és az arabok algebráját, amelyek a mi nyugateurópai tudományosságunk kialakulására mind rendkívül megtermékenyítően hatottak. Ebben a vonatkozásban tehát szó sem lehet a kultúrák izoláltságáról. De ezenfelül a természettudományok olyan rendkívüli kibontakozását figyelhettük és figyelhetjük meg, mely a leghatározottabban ellentmond annak a borúlátó felfogásnak, amely szerint a továbbfejlődés útjai ezen a területen már bezárultak volna. Itt lehet kitérünk Spenglernek arra a vakmerő kijelentésére is, hogy a kultúrák egymásutánjának színjátéka fenséges, de céltalan és értelmetlen, akár a csillagok járása felettünk. A csillagok járása bizonyára fenséges, sőt annyira az, hogy aki ebben csak egy kissé is elmélyed, a végtelenség szárnyának legyintését érzi meg és ha még nem volna, homályos sejtése támad a végtelen Isten lényegéről. De hogy céltalan és értelmetlen, azt a rendelkezésünkre álló esz-

közökkel nem állapíthatjuk meg. Csak azt tudhatjuk, hogy amit eddig sikerült ellesnünk a világoknak ebből a csodálatos rendszeréből, az mind egy magasabb Értelemre vall, amelynek célkitűzései egyelőre még ismeretlenek előttünk. De abban, amit látunk és amit felfoghatunk, rend van és törvényszerűség. A modern fizikában pedig most jóformán naponta történnek újabb és újabb felfedezések, melyek mind nagyszabású távlatokat nyitnak meg. És e helyen nem szabad megemlíttellenül hagyni azt a nagyérdékes-ségű tényt sem, hogy a természettudományok legújabb fejlődése egyre inkább olyan irányba mutat, mely a vallásos megismerést régi jogaiba állítja vissza. A fizikában ma már az anyagelvűség felszámolásáról beszélnek és az anyag végső szerkezetével foglalkozó legújabb kutatásokból az ismeretelmélet számára olyan következtetések vonhatók le, melyek alapján a történések mechanisztikus, gépies magyarázata, úgy ahogy az még nemrégiben tudományos ideál volt, immár teljesen lehetetlennek látszik. A fizikai kutatások nyomán napjainkban a szabad akarat problémája nyer újból időszerűséget, élénk bizonyítékául annak, hogy lassan-lassan már az exakt természettudomány számára is lehetővé válik annak a befolyásnak az elismerése, melyet a keresztény koncepció szerint az igazságok belső világának gyakorolnia kell a valóságok külső világára.

A művészetek általános elterjedését szintén fejlődésnek kell tekintenünk az előző állapotokhoz képest. Úgy a művészetet cselekvőleg kifejtő, mint a műalkotásokat teljes tudatossággal élvezni tudó emberek száma nagyon megnövekedett és továbbra is folytonos növekvésben van. Míg a régi időkben a szép élvezése csak kevés kiváltságos embernek juthatott osztályrészül, ma széles körben megvan a lehetőségünk arra, hogy az életet magunk körül széppé tegyük. Az újabbkori urbanisztikának hatalmas alkotásai, a szépet és a célszerűt összhangban egyesítő monumentális épületóriások, a gondolatébresztő szoborművek, a nagy emberi problémák mindig más, mindig új kifejezésével küzdő lelkes festmények, azután a napjainkban különösen elterjedt zenei kultúra és végül a toll elhívatottjainak óriási tábora mind-mind azt bizonyítják, hogy az emberiség szépet teremtő akarata és készsége ma sokkal élőbb, mint valaha.

A gyakorlati erkölcsiség területén a haladást a legnehezebb kimutatni. A fejlődés ezen a területen a leglassúbb és ezért nagy távlatból kell szemlélnünk az emberiség különböző állapotait az

időben, hogy a különbségeket, illetve a jobb állapotok felé való elmozdulást észrevehessük. Ha így járunk el, akkor a fejlődést kétségtelenül tapasztalhatjuk úgy társadalmi, mint politikai téren is. Gondoljunk csak arra, hogy a rabszolgaság korában mi volt a valóság világában általánosan uralkodó felfogás, szemben a kereszténység által már akkor hirdetett egyetemes felebaráti szeretettel és azután hasonlítsuk össze az akkori állapotokat a maiakkal. Tökéletesen igaz, hogy a keresztény gondolatban rejlő céltól még ma is igen-igen messze vagyunk, de mekkora haladást tettünk azóta: Hiszen ma már a legtöbb országban állami, tehát nagyon is a valóság világába tartozó intézkedések gondoskodnak a gyengék védelméről és az erők megfékezéséről.

Külpolitikai viszonylatban is érdekes példákat nyújt a történelem arra vonatkozólag, hogy a fejlődés nem áll meg. Néhány évszázaddal ezelőtt a különböző olasz városok és kis államok még életre-halálra harcoltak egymással, míg a XIX. század közepén létrejött az egységes olasz állam, mely képes volt minden belső ellentétet egy nagy szintézisben feloldani és minden egyes összetevő rész közös érdekének irányában további jelentékeny fejlődésnek indulni. Ugyanez volt a helyzet a német államokban is addig, míg a dolgok fejlődésének rendje meghozta az egységes, nagy közösséggé való kovácsolódás szükségszerű pillanatát. Az analógia kiterjesztése magától kínálkozik: bár e pillanatban elkeseredett háború dúl Európában és az egyes államok és államcsoportok közötti ellentétek megoldhatatlanoknak látszanak, mégis a folyton megismétlődő és örökké tartó háborúskodás helyett sokkal valószínűbbnek kell tartanunk a fejlődésnek egy olyan irányát, mely a különböző érdekellentéteket ki fogja egyenlíteni és egy magasabb egységbe fogja foglalni.

Az a tapasztalat tehát, amelyet a ma felszínén mutatkozó lehangoló jelenségek mögé nézve szerezhetünk, abban a felismerésben csúcsosodik ki, hogy az emberi megnyilvánulások minden területén fejlődés van. Lehetséges, amint ezt már sokszor mondták, hogy a fejlődés néha hullámvonalakban halad előre, tehát időnként úgy látszik, hogy megállást, vagy éppen hanyatlást észlelünk. De ha olyan nagy távolságból vizsgáljuk az emberiség szellemi és erkölcsi történelmét, amekkora az ilyen rendkívüli horderejű kérdések eldöntéséhez feltétlenül szükséges, akkor csak arra a megállapításra juthatunk, hogy az emberi nem a földön állandóan az előzőknél magasabbrendű állapotok felé halad. Egy-

idejüleg azt is fel kell ismernünk, hogy ezek a mindig magasabbrendű életformák egy olyan eszményi állapot felé közelednek, mely a kereszténység alapítójának, Jézusnak elgondolásában és kijelentéseiben élt. Eszerint tehát, mégis meg lehet állapítani, hogy a jézusi igazságok világa állandó befolyást gyakorol az emberi valóságok külső világára. De ha ez a befolyás ilyen világosan kimutatható, akkor nem állhat meg a spengleri gondolatépületnek az az alapvető megállapítása sem, hogy a külső világesemények mintegy sorszerű egymásrakövetkezésén nem áll módunkban semmit sem változtatni. Sőt ellenkezőleg: előbbi vizsgálódásaink éppen azzal az eredménnyel zárultak, hogy a keresztény gondolat irányt mutató hatással lehet és van az emberek cselekedeteire. Minden vallásos megmozdulásnak éppen ez a legfőbb indítéka: jobbra tenni az embereket. Erről a célkitűzésről és az ilyen irányban kifejtendő munkáról egyetlen keresztény ember sem mondhat le, mert hiszen élnie kell benne a törekvésnek, hogy az evangéliumi üzenet és a benne foglalt példamutatás alapján ő is hozzájáruljon a világnak ebben az értelemben való megváltoztatásához. Fel kell ismernünk, hogy az előbb már annyiszor említett két világ, az igazság világa és a valóságok világa, melyeknek a pesszimista elmélet szerint nem lehet hatásuk egymásra, egy ponton mégis találkoznak, még pedig magában az emberben. Mert hiszen az igazságok az ember által jutnak kifejezésre, a valóságok világát pedig ugyancsak az ember teremti meg. Ilymódon az ember ő maga az az emeltyű, melynek segítségével a külső világ is mozdítható, az az összekötő szerkezet, melyen át a keresztény gondolat olyan erőt tud kifejteni, hogy a világ arculala megváltozik.

E felismerés birtokában, milyen lehet tehát a XX. századbeli keresztény ember világképe? Csakis a legmeszebbmenően derülhető? Ez a világkép a következő elemekből tevődik össze: hit a végtelen teremtő Istenben, hit a jézusi gondolat hatásában a világra és ennek következményeképpen: hit a fejlődésben. A ma keresztény embere minden ellenkező látszat dacára is meg van győződve arról, hogy a Jézus által kijelentett igazságok eddig még nem tapasztalt mértékben fognak uralkodóvá válni a valóságok világán, tudja, hogy a természettudományok, miután saját hatáskörüket pontosan körvonalazták, alázatosan megfogják hajolni a keresztény gondolat előtt és bizalommal várja annak a nagy keresztény renaissance-nak eljövételét, melynek — hite szerint — rövidesen be kell következnie.

Borsai Andor.

Új látóhatárok a természettudomány és bölcsélet határmesgyéjéről.

A következőkben két könyvre akarom a figyelmet felhívni. Egy pár idézetet bocsátok előre: „Amíg a fizika a közönséges világon való pepecselésével, annak olyan vonásait is megfogta, amelyek a mi lényünk esztétikai oldalait is érintették, a jogosság bizonyos látszatával támaszthatta azt az igényét, hogy az emberi tapasztalatok összességét felöleli. Aki hangoztatta, hogy létezésünknek egy másik, és pedig vallásos oldala is van, annak ezen igényéért harcolnia kellett. Most azonban, miután a fizika útján alkotott képünk a világról oly sok mindent nem tartalmaz, aminek nyilvánvalóan jelentősége van, szó sem lehet többé arról, hogy az a tapasztalatok mögötti összes igazságokról számot adna. Ha ezt igényelné magának, nemcsak a vallásos érzületű emberek ellenkezésére találna, hanem azoknak az ellenkezésére is, akik tudják, hogy az ember még valami más is, mint fizikai mérőeszköz. (Eddington, 301. lap.)

Továbbá: „El kell ismernünk, hogy az a bizonyos tudás, amiért a fizika küzd, nagyonis szűk határok közt mozog és túl kevésre van korlátozva, semhogy az emberi szellem világának tökéletes megértését biztosíthatná.“ Továbbá: „Épen ezért igazán különös volna, ha a tapasztalatnak olyan sok fizikán túli dolgai közül csupán egyedül a vallásnak volna szüksége kibékítésre azzal a tudással, amit természettudományok néven ismerünk. Milyen joggal lehet elvárni, hogy mindent, ami az ember lényét illeti, singgel mérjünk, vagy mint világvonalak metszéspontját fejezzünk ki? Ha védekezésre egyáltalán szükség van, úgy — véleményem szerint — a vallásnak álláspontját ugyanolyan elvek szerint kell védeni, mint egy esztétikai szempontot. Úgy látszik, ennek az igazolása is lelki növekedés és lelki tökéletesedés érzésében van, amit az ember épúgy érez egy esztétikai képesség gyakorlásában, mint vallásos képességek foglalkoztatásában.“ (U. o. 302. lap.)